Dokumentacja złożona do konkursu na kuratorski projekt wystawy w Pawilonie Polskim na 57 Międzynarodowej Wystawie Sztuki w Wenecji 2017.

Tytuł: Powidoki rodzinne – Pokoleniowe dziedziczenie losu

Kurator: Małgorzata Berczyński

© M. Berczyński

KONCEPCJA WYSTAWY W PAWILONIE POLSKIM

NA 57 MIĘDZYNARODOWEJ WYSTAWIE SZTUKI W WENECJI W 2017 ROKU

Proponowana wystawa funkcjonuje na styku trzech dziedzin: psychologii, sztuki współczesnej i historii sztuki. Pomysł będzie fuzją serii instalacji audiowizualnych oraz malarstwa, w tym staropolskiej sztuki portretów trumiennych, scalonych w teorii systemowego myślenia o człowieku.

W ujęciu systemowym los człowieka nie jest niezależny, ale jest związany z żyjącymi i nieżyjącymi członkami rodziny: braćmi, siostrami, rodzicami, dziadkami, a więc należy do większego systemu rodzinnego. Ważne wydarzenia zaistniałe w rodzinie takie jak: doświadczenie wojny, tragiczne śmierci, niespełnione miłości, choroby psychiczne przechodzą w formie części doświadczenia na potomków. Czołowi psycholodzy i psychoterapeuci systemowi[1] odkrywali te powiązania rodzinne pokazując, jak osobiste lęki, obsesje, przekonania, sposób wchodzenia w relacje, pasje, wybory zawodowe związane mogą być z funkcjonowaniem i doświadczeniem całego systemu rodzinnego.

Temat dziedziczenia doświadczenia psychicznego wydaje się nam szczególnie poruszający, ponieważ jest osobisty, jednostkowy a zarazem ogólnoludzki. Nasz projekt będzie eksplorował los potomków w kilku rodzinach z systemowego punktu widzenia i będzie łączył pracę dokumentalną dotyczącą doświadczenia danej rodziny z próbą uchwycenia za pomocą kilku form artystycznych podstawowego wątku losu, który w danej rodzinie symbolicznie istnieje.

Podstawą artystyczną projektu będą portrety trumienne oraz instalacje audiowizualne. Sztuka konterfektu trumiennego wywodzi się z XVII wiecznej sarmackiej Polski i jest wyjątkowo cenna dla polskiej historii sztuki, ponieważ jest unikalna na skalę światową dzięki bogatym obyczajom pogrzebowym, które przypominały bardziej święcenie triumfu niż pogrzebu. Od tamtego czasu portret trumienny jest zaniedbanym dziedzictwem polskiej sztuki, a nasz projekt chce wskrzesić jego zastosowanie w kontekście systemowej teorii funkcjonowania człowieka oraz w połączeniu z nowoczesnym wyrazem artystycznym.

---

[1] (Jacob Moreno–psychodrama rodzinna, Virginia Satir–terapia rodziny, Ivan Boszormenyi-Nagy–terapia kontekstualna oparta o szukanie więzi w rodzinie, Eric Berne–trójkąty dramatyczne w rodzinie)

© M. Berczyński

Proponowana wystawa będzie składać się z:

1. sześciu portretów przodków (wybranych podczas researchu) wykonanych w formie portretów trumiennych;

2. obiektów przestrzennych towarzyszącym portretom

3. projekcji, która będzie poszerzać ich znaczenie w kontekście historii rodzinnej.

Całość stworzy wrażenie wielkiej księgi, której wszystkie strony widoczne są jednocześnie.

Dodatkową wartością naszego projektu jest wprowadzenie elementu edukacyjnego w formie odbywających się równolegle do wystawy warsztatów, podczas których uczestnicy będą odtwarzać genogram rodziny oraz malować symbolicznie lub w formie portretu istotną dla nich osobę z rodziny. Efektem warsztatów będzie dodatkowa wystawa prac uczestników.

© M. Berczyński

SCENARIUSZ WYSTAWY W PAWILONIE POLSKIM

NA 57 MIĘDZYNARODOWEJ WYSTAWIE SZTUKI W WENECJI W 2017 ROKU

1. **Praca dokumentalna dotycząca historii 6 rodzin.**

Projekt rozpocznie się od poszukiwań sześciu przodków oraz rodzin z nimi związanych. Wyboru dokonamy po uprzednim zapoznaniu się z historiami danej rodziny, związanymi z nimi przeżyciami, czy traumami. Dobrze opracowany rys historyczny, zgromadzenie zdjęć archiwalnych, napisanie tekstów a także praca empiryczna polegająca na rozmowach z członkami rodzin posłużą jako podwaliny wystawie w Polskim Pawilonie w Wenecji. Naszą intencją jest stworzenie w Pawilonie Polskim przestrzeni kinetyczno-audiowizualnej opowiadającej o losach 6 rodzin w kontekście historycznym oraz współczesnym.

Podczas prac, wykonamy przegląd zdjęć archiwalnych, spisanie historii przodków, wykonanie wywiadów pogłębionych dotyczących funkcjonowania potomków. Praca będzie przebiegać w taki sposób, że wybierzemy 3 osoby z pokolenia dziadków, które miały szczególny los (na przykład: uczestnictwo w Powstaniu Warszawskim, sprawowanie wysokiej funkcji w państwie, posiadanie wyjątkowych osiągnięć naukowych lub przedsiębiorczych). Następnie będziemy pracować z potomkami danej osoby w poszukiwaniu systemowej wspólnoty losu. Kolejne 3 osoby wybierzemy w odwrotnym schemacie: osoby obecnie żyjące będą podstawą do zainteresowania się losami rodziców i dziadków.

Prace przygotowawcze związane z powstaniem dokumentacji rodziny będą trwały około 4 miesiące. W pracach będzie uczestniczyć trójka artystów audiowizualnych oraz wykfalifikowany psycholog i psychoterapeuta systemowy.

Uzasadnienie:

Klasyczne teorie psychologiczne dotyczące systemu rodzinnego pokazują, że indywidualne losy ludzi związane są z funkcjonowaniem i doświadczeniami ich rodzin (Berne, 1964; Satir, 2000; Moreno, 1934; Boszormenyi-Nagy, 1991). Również najnowsze badania eksperymentalne wskazują na istnienie zjawiska międzypokoleniowej dziedziczności traumy, która objawia się zarówno w zachowaniu potomków, jak i w zmianach w strukturze mózgu. Na przykład eksperymenty na myszkach dotyczące międzypokoleniowej dziedziczności pokazują, że stres lub trauma przeżyta przez rodziców myszy, które były traktowane szokiem elektrycznym podczas ekspozycji na owoc wiśni, powoduje lęk u dzieci myszy na ten sam bodziec, a także zmiany w reakcji mózgu spójne ze zmianami powstałymi u rodziców, mimo że dzieci myszki były po urodzeniu odseparowane od rodziców myszy (Dias, Ressler, 2014). Badania te

© M. Berczyński

wskazują, że młodsze pokolenie jest związane z doświadczeniami przeżytymi przez przodków bez względu na faktyczne z nimi obcowanie za życia. Dzieci myszki nie wychowywały się z rodzicami i nie miały powodu, by bać się owocu wiśni, a jednak na widok tego owocu reagowały wzmożoną aktywacją i niepokojem. Reakcja myszek na owoc wiśni była związana z doświadczeniem ich rodziców, które to doświadczenie zostało im przekazane w formie transferu biologicznego przy braku wpływu wychowania.

Przykłady takich powiązań są szeroko omawiane w literaturze psychoterapeutycznej oraz naukowej. To swoiste biologiczne dziedziczenie pamięci może się ujawniać na przykład w tym, że wnuczka osoby więzionej w Oświęcimiu przeżywa lęki przed przechodzeniem pod drutami elektrycznymi, choć sama nie doświadczyła poparzenia prądem ani innych sytuacji związanych z drutami. Podczas rozmowy na temat jej fobii okazuje się, że dziadek kobiety, był w obozie świadkiem wielu śmierci osób umierających na drutach i jednocześnie druty kojarzyły mu się z czymś strasznym, zagrażającym życiu.

Studia przypadków, psychoterapia i raporty osób ocalonych z Holokaustu pokazują, że drugie pokolenie osób ocalonych przeżywa takie same problemy emocjonalne, jak same ofiary wojny. Literatura psychoterapeutyczna (Muller-Hohagen, 1994; Rosenthal, 1998) pokazuje, że potomkowie osób ocalałych z Holokaustu cierpią na diagnostyczne objawy stresu post-traumatycznego. Stres post-traumatyczny jest typowy dla osób, które przeżyły wojnę, a dopiero teraz dowiadujemy się, że dotyczy on również potomków osób, które wojnę przeżyły, mimo że osoby te nigdy nie doświadczyły wojny we własnym życiu, a często nie znają nawet opowieści swoich dziadków.

Dodatkowym fenomenem dotyczącym międzypokoleniowego dziedziczenia traumy jest tak zwana zmowa milczenia. Osoby, które decydują się wyłamać i mówić i doświadczeniu Holokaustu w rodzinie są traktowane jako “czarne owce”. W ten sposób trauma zostaje utrzymana na poziomie rodziny i kolejne pokolenia są nią zaznaczone (Wardi, 1992). Z tego punktu widzenia nasz projekt chce wykroczyć poza tę zmowę milczenia.

Inne przykłady dotyczą znanych zjawisk w świecie psychoterapii, tzw. ciągłości losu. Na przykład, kobieta nie może ułożyć sobie życia z mężczyzną, i okazuje się, że cała linia kobiet ma trudne doświadczenia małżeńskie i ta kobieta niejako jest kontynuacją tego ogniwa. Ułożenie sobie życia z mężczyzną oznaczałoby wyjście przed szereg umęczonych kobiet przodkiń i ona z powodu lojalności tego nie może zrobić. Jej życie związane jest zatem z trudnym doświadczeniem matki, babki, prababki, choć ona mogłaby mieć wszelkie predyspozycje do szczęśliwego małżeństwa. Taki ciąg losu jest trudno przerwać ze względu na istniejące w rodzinie więzy i lojalności. Jest on również wyrazem przynależności do rodziny i z tego punktu widzenia taki ciąg losu jest niezwykle ważny.

© M. Berczyński

Nasz projekt będzie eksplorował los potomków w kilku rodzinach z systemowego punktu widzenia. Nacisk będzie położony na sposób przeżywania świata, ważne symbole życiowe związane z osobistymi lękami lub zainteresowaniami potomków w nawiązaniu do życia ich przodków. Projekt będzie łączył pracę dokumentalną dotyczącą doświadczenia danej rodziny z próbą uchwycenia podstawowego wątku losu, który w danej rodzinie istnieje.

Literatura:

Berne, Eric (1964). *Games People Play – The Basic Hand Book of Transactional Analysis*. New York: Ballantine Books. ISBN 0-345-41003-3.

Boszormenyi-Nagy, I., Grunebaum, J., & Ulrich, D. (1991). Contextual Therapy. In A. Gurman & D. Kniskern (Eds.) *Handbook of Family Therapy, Vol 2.* New York: Brunner/Mazel.

Dias BG, Ressler KJ. 2014. Parental olfactory experience influences behavior and neural structure in subsequent generations. Nature Neuroscience 17:89–96. DOI 10.1038/nn.3594.

Moreno, J.L. (1934) *Who Shall Survive: A New Approach to the Problem of Human Interrelations*. Nervous and Mental Disease Publishing Co.

Muller-Hohagen, J. (1994). Geschichte in uns.Psychogramme aus dem Altag. Kneselbeck Verlags KG, Munchen.

Rosenthal, G. (ed.) (1998). *The Holocaust in Three Generations: Families of Victims and Perpetrators of the Nazi Regime*. Cassell, London.

Satir V. (2000), *Rodzina. Tu powstaje człowiek.,*Gdańsk, GWP.

Wardi, D. (1992). *Memorial Candles: Children of the Holocaust*. Tavistock, London.

© M. Berczyński

2. **Przygotowanie portretów trumiennych.**

Punktem wyjścia staną się portrety trumienne, które zostaną ulokowane na 4 ścianach pawilonu (po dwa portrety na dłuższej, po jednym na krótszej ścianie). Portrety będą namalowane na blachach odzwierciedlając staropolski obyczaj związany z portretem trumiennym. Portrety te będą przedstawiały po jednym przodku z wybranych rodzin. Na portret przodka będziemy wyświetlać projekcje fotografii potomków w taki sposób, że twarze linii rodzinnej będą scalać się w jedną tworząc specyficzny portret rodzinnego ciągu losu. Twarz przodka będzie dawać początek linii. Twarze potomków będą jednocześnie indywidualne, ale będą też zlewać się w jedną twarz. W ten sposób uzyskamy efekt przenikania się twarzy/ludzi/doświadczeń/losów/linii życia.

Portrety zostaną namalowane przez doświadczoną malarkę zajmującą się portretami trumiennymi.

Uzasadnienie:

Sięgamy do sztuki portretu trumiennego, ponieważ jest to wyjątkowa forma pamięci o zmarłych oraz ich pożegnania, która jest specyficzna dla staropolskiej sztuki. Historia portretu trumiennego sięga XVII i XVIII wieku, kiedy malarstwo to było najbardziej popularne. W czasach Rzeczypospolitej Szlacheckiej, od początku XVII wieku po schyłek XVIII stulecia, na ziemiach polskich rozwinęło się unikatowe na skalę światową zjawisko zwane portretem trumiennym. Sztuka konterfektu (portretu) jest szczególnym obyczajem barokowym, wyjątkowo silnie związanym z kulturą sarmacką i dziejami Rzeczypospolitej, nie mającym swojego odpowiednika w kulturze innych państw europejskich.

Portret przedstawiał zwykle nieboszczyka w bardzo realistycznej formie. Artyści pozostawali zwykle anonimowi zgodnie z ówcześnie panującym obyczajem klasowym. Osobę zmarłą przedstawiano z perspektywy patrzenia na widza, nie upiększając zbytnio wizerunku twarzy, nie stosowano pochlebstwa, osoby brzydkie przedstawiono realistycznie. Malowano jedynie popiersie danego zmarłego, którego oczy skierowane były wprost na osobą oglądającą portret. Polskie portrety trumienne malowano na blasze, najczęściej cynowej w wielkości od 10 cm do nawet 70 cm.

W kulturze sarmackiej portrety trumienne były elementem bogatych rytuałów pogrzebowych unikatowych jedynie dla Polski w ówczesnej Europie. Sarmackie obyczaje pogrzebowe znane były w Europe jako zaskakujące i przypominające bardziej święcenie triumfu niż pogrzebu.

Te staropolskie obyczaje wydają się wyjątkowo oryginalne i ważne kulturowo jako unikalne i specyficzne dla sarmackiej Polski, a obecnie dla historii sztuki polskiej. Inspirowani tymi obyczajami oraz pamięcią o bogatej polskiej kulturze, chcemy wskrzesić zapomnianą sztukę portretu trumiennego, jako element niezwykle poruszającej wystawy pokazującej uwikłanie losów rodzinnych.

© M. Berczyński

3. **Instalacje wokół portretów trumiennych.**

Wokół portretów pojawią się obiekty opisujące historię danego bohatera; zdjęcia archiwalne, wyświetlane cząstki nagranych video z wywiadami potomków (na zainstalowanych ekranach OLED), symbolikę związaną z danymi przeżyciami, wspólnymi wydarzeniami czy też wspólną traumą oraz informacje dotyczące wydarzeń historycznych oraz osobistych przeżyć. Przy niektórych instalacjach możliwy będzie również towarzyszący motyw muzyczny (sonifikacja informacji przy pomocy mini rzeźb kinetycznych), lub nagranie słów symbolicznych dla danego rodu.

Całość stanowić będzie poruszającą powierzchnię cyfrowo (animacje) - analogową (objekty), które wzajemnie sie dopełniając stworzą bardzo gęstą sieć informacji, księgę życia, której wszystkie rozdziały widoczne będą jednocześnie na ścianach Pawilonu.

Każda z rodzin (6 modułów) posiada swój tor życia, który zostanie szczególnie wyeksponowany a międzypokoleniowe reakcje łańcuchowe zostaną odszukane i naświetlone z pełną mocą. Posługiwać się będziemy malarstwem, ilustracją, robotyką, dźwiękiem i informacją, komponując wszystko czytelnie na 4 ścianach wewnętrznych pawilonu. Użytkownik znajdzie się w gęstej, mrocznej (rozświetlone są wyłącznie ściany) przestrzeni, wewnątrz zegara życia i śmierci. Instalację będzie można zwiedzać zarówno w sposób uporządkowany (rozpatrując po kolei każdy z modułów) ale i losowy, instynktowny jako że wszystkie informacje widoczne są jednocześnie a odszyfrowanie znaczenia elementów będzie wymagało zbliżenia się do ściany.

4. **Warsztaty tworzenia genogramu własnej rodziny oraz symbolicznych portretów ważnego przodka**

Dodatkową wartością naszego projektu jest wprowadzenie elementu edukacyjnego w formie odbywających się równolegle do wystawy warsztatów. Podczas warsztatów uczestnicy będą poprzez sztukę eksplorować swoje dziedzictwo rodzinne. Warsztaty będą opierać się na motywie tworzenia genogramu, czyli pokoleniowego obrazu całego systemu rodzinnego. Warsztaty będą prowadzone przez doświadczonego psychoterapeutę systemowego oraz dwójkę artystów. W pierwszej części warsztatów uczestnicy będą mieli za zadanie wybrać znaczącego przodka rodziny, z którym łączą się ich osobiste losy. Wybór ten będzie dokonany podczas pracy w grupach, która będzie miała charakter psychologiczno-rozwojowy.

W drugiej części warsztatów, uczestnicy będą malować lub wykonywać w formie instalacji audiowizualnych swoich przodków pod okiem artystów. Warsztaty z jednej strony będą miały charakter introspekcyjny i łączący uczstników z systemem rodzinnym. Z drugiej zaś strony celem

© M. Berczyński

warsztatów będzie rozwój artystyczny ich uczestników warsztatów. Pod okiem doświadczonych artystów uczestnicy będą tworzyć portret przodka w formie

5. **Wystawa prac uczestników warsztatów dynamicznie rozwijająca się w trakcie Biennale.**

Wynikiem warsztatów będą prace przedstawiające przodków uczestników warsztatów. Prace te zostaną umieszczone w części poświęconej teorii projektu. Miejsce to będzie początkowo puste, a w trakcie wystawy będzie dynamicznie uzupełniane o wytwory uczestników warsztatów. Ściana ta będzie prezentować mozaikę portretów.

LINKI DO ZREALIZOWANEJ ŚCIANY:

https://vimeo.com/183202463

https://vimeo.com/59513257

PRZYKŁAD REALIZACJI:

https://vimeo.com/183202463

https://vimeo.com/59513257

© M. Berczyński

© M. Berczyński

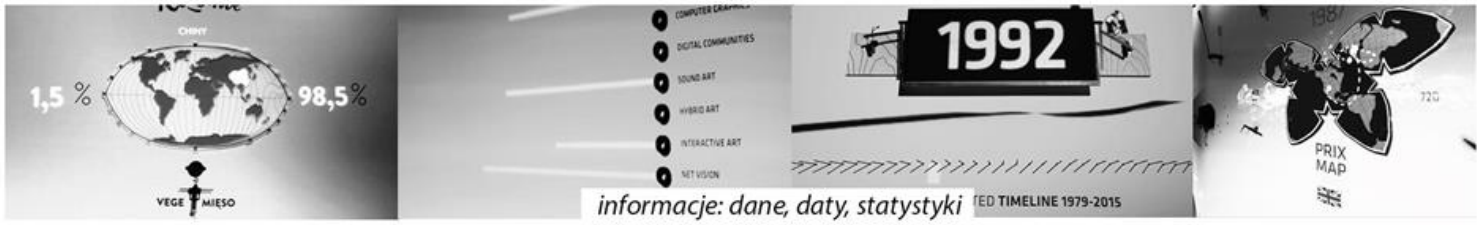

informacje: dane, daty, statystyki

teksty

ilustracje

animacja (projekcja)

kinetyka/ audialność

© M. Berczyński

PRZYKŁADY PORTRETÓW TRUMIENNYCH

© M. Berczyński